

DE OMGEVING VAN LONDERZEEL OMSTREEKS 1700-1725

Het werk van Cornelius Van Gestel uit 1725
Bewerking en vertaling: Leo Bogaerts en Fred Van Schel

In het vierde artikel in deze jaargang komt Puurs aan de beurt. We hopen de lezers in en buiten Londerzeel met deze reeks een genoeg gedaan te hebben. Voor op- en aanmerkingen blijven we met dank ontvankelijk.

PUERS antiquitus *Puderse*, amoenus & multum populofus, ac vastæ extensionis pagus, sub præfecturâ Capellensi, & in minori Brabantia situs vulgo *Smal-Brabant*.

Hoc Dominium olim fuit Abbatiaë *S. Cornelii* Judensis Ord. S. Bened. propè Aquisgranum, quod dein titulo emptionis a *Raqualdo* ejus loci Abbate acquisivit *Godefridus de Perwes*, cujus vidua *Felicitas* Domina de Hoboken illud tabulis venditionis transcripsit anno 1278. Abbati & Monasterio *S. Bernardi* ad Scaldim cum omnibus juribus, justitiis, terragiis, Ratiociniis, Homagiis, Reliviis & aliis bonis quæ hîc loci possidebat, cujus venditionis tabulas profert *C. Butkens* in suis Probationibus Trophæis Brabanticis pag. 230. & *A. Miræus* in Not. Eccl. Belg. Cap. CXCVI. quarum hic est tenor.

„ Universis præsentibus litteras inspecturis *Felicitas* dicta *Perweis*, Domina de Hoboken, relicta vidua *Godefridi de Perweis* salutem. Noverit universitas vestra, quod nos bona, quæ ab Abbate & Conventu *S. Cornelii* Judensis justo titulo acquisivimus in territorio de *Puderse* vendidimus Abbati & Conventui *S. Bernardi* Cisterciensis Ordinis. Actum M. CC. LXXVIII.

Prædicta Domina dedit insuper huic Abbatiaë totam decimam suam, quam in hoc pago possidebat, & ideo merito hujus Abbatiaë fundatoribus annumeratur. Præfata Abbatia possidet in hoc pago ingentia rura, & plurima optima prædia.

Ecclesia quæ multum insignis est, tutelarem colit *S. Petrum* Apostolorum principem. Patronatus Curæ Pastoralis est Archiepisc. Mechl. uti Abbatis *Affligemienfis*.

Decima est tripartita, cujus duæ trientes spectant ad præfatam Abbatiam *S. Bernardi*, reliqua triens ad dictam Abbatiam *Affligemiensem*, & a præfatis decimatoribus solvitur annuè Parocho competentia 500. flor.

Intra limites hujus pagi in Vico *Calfoort* stetit Patrum memoria *Hospitale*, cujus adhuc hodie exstant domus & ædificia, quæ domus incolitur a Sacellano, qui ibidem divina peragit in insigni Capellâ Deiparæ sacrâ, huic Hospitali contigua, nostrâ memoria ibidem exstructa, qui Sacellanus tenetur ad quinque missas hebdomadatim. Solemnis fit ad eam Capellam peregrinatio maximè Dominica post Assumptionem Deiparæ durante per octiduum & toto anni tempore, quæ pro febricitantibus potissimum invisitur, a quibus autem & quo tempore fundatum & exstructum sit hoc *Hospitale* hætenus indagare non potuimus.

Hujus Hospitalis bona & census e mortuis Monialibus initio seculi XVII. applicata sunt, & acceperunt sub certo onere seminario Archiepiscopali *Mechliniensis*.

Puurs, in de oude tijd Puderse, een aangenaam dorp met veel inwoners en van een ontzaglijke uitgestrektheid, onder de prefectuur (1) van Kapelle en gelegen in Klein-Brabant, in de volkstaal Smal-Brabant genoemd.

Deze heerlijkheid was vroeger van de benedictijnenabdij van de heilige Cornelius van Juda nabij Aken (2). Nadien verwierf Godfried van Perwez (3) door een koopakte deze heerlijkheid van Raqualdus, abt van deze plaats (4). Zijn weduwe (d.i. de weduwe van Godfried van Perwez) Felicitas, vrouwe van Hoboken, droeg ze door verkoopakte (5) over aan de abt en het klooster van de heilige Bernardus aan de Schelde (6), met alle rechten, grondbezittingen, rekeningen ... (3 woorden niet vertaald, zie voetnoot 7) ... en de andere goederen die ze op die plaats bezat. De verkoopakten hiervan vermeldt C. Butkens in zijn Probationes Trophaeis Brabanticis pagina 230 (8) en ook A. Miraeus (9) in Not. Eccl. Belg. hoofdstuk 196 waarvan dit de bewoordingen zijn.

Aan allen die deze statuten (oorkonden) zullen lezen (inkijken, onderzoeken), (wenst) Felicitas, genoemd (genaamd) Perweis (= van Perwez), vrouwe van Hoboken, als weduwe van Godfried van Perweis achtergebleven, heil. Het weze u allen bekend dat wij de goederen die we van de abt en het convent (de abdij) van de heilige Cornelius van Juda op rechtmatige wijze hebben verworven op het grondgebied van Puderse, verkocht hebben aan de abt en het convent van de cisterciënzerabdij van Sint-Bernardus. Gedaan in het jaar 1278.

Voornoemde vrouwe gaf bovendien aan deze abdij haar volledige tienden die ze in dit dorp bezat, en derhalve wordt ze terecht geteld bij de stichters van deze abdij. Voornoemde abdij bezit in dit dorp grote landgoederen en zeer veel prachtige (10) goederen (landgoederen of landhuizen?)

De kerk, die zeer opvallend is, vereert als beschermheilige de heilige Petrus, hoofd der apostelen. Het beschermheerschap van de pastorale zorg komt toe (behoort) aan de aartsbisschop van Mechelen evenals aan de abt van Affligem (11).

De tienden worden in drie verdeeld; twee derden komen toe aan de voornoemde Sint-Bernardusabdij, het overige derde aan de genoemde abdij van Affligem. Van voornoemde tienden wordt jaarlijks aan de pastoor een passend bedrag van 500 florijnen betaald (12).

Binnen de grenzen van dit dorp in het gehucht Kalfort stond sinds mensenheugenis een gasthuis waarvan heden nog het woonhuis en de (bij)gebouwen bestaan. Het huis wordt bewoond door de kapelaan die daar ook de goddelijke diensten opdraagt in een opmerkelijke kapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, aangrenzend aan dit gasthuis en volgens onze herinnering op diezelfde plaats gebouwd. De kapelaan is verplicht tot vijf missen per week. Naar deze kapel is er een plechtige bedevaart vooral op de zondag na Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart gedurende acht dagen en ook gedurende het hele jaar. Ze wordt hoofdzakelijk voor koortslijders bezocht. Door wie echter en wanneer dit gasthuis gesticht en gebouwd is, hebben we tot hier toe niet kunnen achterhalen (13).

De goederen en het vermogen (cijsrecht) van dit gasthuis zijn bijeengebracht uit (de bezittingen van) de overleden monialen (vrouwelijke religieuzen) bij het begin van de 17de eeuw en vielen onder een bepaalde belasting ten deel aan het aartsbisschoppelijk seminarie van Mechelen.

Ad limites hujus pagi in confinio Flandriæ Bornhemium & *S. Amandum* versus, est Dominium de *Oppuers*, Præfecturæ Merchemensis, quod olim fuit peculium stirpis *Vander Meeren* a qua jure retractus obtinuit *Wal-Burgis vander AA, Philippi & Claræ de Barres* filia, quæ juncta *Judoco Snoy*, ei hoc Dominium attulit, in qua stirpe hodie perseverat, quod in gratiam *Joannis Caroli Snoy* anno 1664. a *Philippo IV.* Hisp. Rege erectum est in Baronatum.

Intra fines etiam hujus pagi est vicus *Eyckevliet* ubi Sacellum *D. Lamberto* sacrum, quod per Capellanum in eo sacris operantem deservitur, a quo non procul, possidet præfata Abbatia *S. Bernardi* Castellum spectabile, quod vocatur *Coolhem*, cum villa & plurimis agri possessionibus annexis, quod Religiosi hujus Abbatiae incoluerunt, cum per nefarios quosdam anno 1582. tota Abbatia in cineres abiit, quo illud Castellum in Cœnobii formam adaptarunt, ibique hæserunt usque ad annum 1616. cum ad flebiles sui Monasterii ruinas reversi sunt: est in hoc Castello Sacellum *S. Bernardi*, in quo sacrae ejus Reliquiæ asservantur, magnoque concursu honorantur, præsertim in festo hujus Divi.

Op de grens van dit dorp op de grenslijn met Vlaanderen, naar Bornem en Sint-Amands toe, ligt de heerlijkheid Oppuers, van de prefectuur Merchem; deze heerlijkheid behoorde eertijds tot het vermogen van de familie Vander Meeren, van wie Walburgis vander Aa het (= vermogen) (of: ze = heerlijkheid), haar (= de familie Vander Meeren) door het (ge)recht (door een beslissing van het gerecht?) ontnomen, verwierf. Walburgis vander Aa was de dochter van Philippus en Clara de Barres, die (= Walburgis!) de heerlijkheid door haar huwelijk met Judocus Snoy aan deze aanbracht, in welke familie (Snoy dus) ze heden nog steeds blijft. Ten gunste van Joannes Carolus Snoy werd de heerlijkheid in 1664 door de Spaanse koning Filips IV tot baronie verheven (15).

Ook binnen de grenzen van dit dorp ligt het gehucht Eikevliet, waar een kapel staat die toegewijd is aan de heilige Lambertus en die door een kapelaan bediend wordt die er de goddelijke diensten uitvoert; niet ver daarvandaan bezit voornoemde abdij van Sint-Bernardus een bezienswaardig kasteel dat Coolhem genoemd wordt, met een landhuis en talrijke grondbezittingen eraan verbonden; dit kasteel bewoonden de religieuzen van deze abdij toen hun hele abdij door zekere (bepaalde) goddeloze daden in 1582 in de as werd gelegd. Ten gevolge daarvan vormden ze dit kasteel om tot een klooster en ze bleven hier tot het jaar 1616, toen ze terugkeerden naar de betreurenswaardige ruïnes van hun klooster. Er is in dit kasteel een kapel van de heilige Bernardus, waarin heilige relikwieën van hem bewaard en door een grote toeloop van (massa) mensen vereerd worden, vooral op de feestdag van deze heilige.

- (1) Bij de vorige teksten is het woord prefectuur al verklaard, het betreft een gerechtelijke omschrijving. Dat Kapelle samen met Ramsdonk één rechtsgebied vormde en hoofd was van de prefectuur met dezelfde naam, hebben we reeds vermeld in de vorige jaargang 2004, nummer 4, pagina 209.
- (2) Aquisgranum is de Latijnse naam voor Aken (Duitsland), waarvan trouwens de Franse naam Aix(-la-Chapelle) is afgeleid. Het betreft de benedictijnenabdij van Kornelimünster. Deze abdij werd omstreeks 814 gesticht door Benedictus van Aniane, raadsman van keizer Lodewijk de Vrome. Vanaf de 12de eeuw heeft de speciale verering van paus Cornelius (+253) tot de naam Kornelimünster geleid. Ook vandaag nog is de officiële benaming "Abdij van de heiligen abt Benedictus en paus Cornelius". De in de Middeleeuwen ontstane bedevaarten naar Kornelimünster bestaan ook nog vandaag. Na de opheffing

door Napoleon in 1802 kwamen de benedictijnen pas in 1906 terug in de huidige vestiging, waarvan de abdijkerk pas tussen 1951 en 1956 gebouwd werd. (www.abtei-kornelimuenster.de)
De toevoeging “van Juda” zou een (onterechte?) verwijzing kunnen zijn naar de honderdman Cornelius, bekeerd door Petrus (zie Handelingen van de Apostelen) en residerend in Caesarea (het huidige Palestina).

- (3) We vermoeden dat Perwes staat voor Perwez (Waals-Brabant).
- (4) Abt Raqualdus van Kornelimünster: geen verdere gegevens gevonden.
- (5) Vertaalprobleem: *tabulis venditionis* hebben we vertaald door verkoopakte, terwijl het woord *tabulis* diverse betekenissen kan hebben: officiële stukken, testament...
- (6) De Sint-Bernardusabdij aan de Schelde in Hemiksem. Deze abdij werd in 1237 vanuit Villers door de cisterciënzers gesticht in Vremde, in 1246 verhuisden de monniken naar de oevers van de Schelde in Hemiksem. De abdij kende een bewogen geschiedenis tot in 1789; bewijzen van die rijke maar woelige geschiedenis zijn de kunstschaten die nu nog steeds te bewonderen zijn in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en de Sint-Andrieskerk in Antwerpen, in de kerk van Wouw (Noord-Brabant, Nederland) en in de abdij van Bornem. Na de Franse Revolutie werd de abdij niet heropgericht, maar werden de gebouwen voor allerlei andere doeleinden gebruikt. Beschermd monument sedert 13 juli 1973 en eigendom van de gemeente Hemiksem sinds april 1988 (administratief centrum en serviceflats). (www.hemiksem.be)
- (7) Vertaalprobleem: tenzij een jurist-historicus ons verder helpt, blijven we de vertaling schuldig van “*justitiis*” (*iustitium* betekent rechtsstilstand, schorsing van rechtspleging), “*Ratiociniis*” (*ratiocinium* betekent rekening, berekening; *ratiocinator* betekent boekhouder, rentmeester), “*Homagiis*” (kan te maken hebben met vereren), “*Reliviis*” (?) Het is evenwel duidelijk dat de heerlijkheid Puurs in haar totaliteit “met alles erop en eraan” aan de abdij van Hemiksem kwam.
- (8) C. Butkens: blijkbaar auteur van *Probationes...*, maar het werk of de auteur zijn ons verder onbekend.
- (9) A. Miraeus: zie ook de voetnoot 3 bij de tekst over Buggenhout (tijdschrift nummer 2); bisschop Albertus Le Mire, verlatijnt tot Miraeus, auteur van o.a. *Notitiae Ecclesiarum Belgii* (Aantekeningen over de kerken van België).
- (10) In de tekst zal “*opima*” wel een zelffout zijn voor “*optima*” (beste, prachtige); “*praedium*” kan zowel landhuis als landgoed, grond betekenen.
- (11) Voor enkele gegevens over de abdij van Affligem verwijzen we naar voetnoot 6 bij de tekst over Buggenhout (tijdschrift nummer 2).
- (12) Het zal de lezer langzaam wel duidelijk geworden zijn dat de berekening en inning van (grote en kleine) tienden door de “rechthebbenden” een omvangrijke en moeilijke klus geweest moet zijn waarmee zeer vele monniken hun kloosterleven gevuld moeten hebben: Affligem beheerde in een bepaalde periode meer dan 8000 hectaren grond en Hemiksem bezat uiteraard niet alleen heel Puurs.
- (13) De meeste streekgenoten kennen Kalfort als deelgemeente van Puurs en van de “begankenis”. Toch even opmerken: in de loop der eeuwen was Kalfort niet zo groot als nu; Coolhem en Coolhemveld b.v. hoorden er niet bij en vormden tot 1470 een aparte heerlijkheid. Het bedevaartsoord Kalfort ontstond waarschijnlijk al omstreeks 1300 door de verering van een relikwie van de tranen van Christus, vermoedelijk meegebracht door een van de ridders van Coolhem; zusters herbergden de pelgrims die van ver kwamen toegestroomd. Na een periode van verval werd het klooster in 1552 nieuw leven ingeblazen door de komst van de gasthuizusters – augustinessen uit Heindonk. Alles ging verloren tijdens de godsdienstoorlogen van het einde van de 16de eeuw, maar Kalfort bleef een bedevaartsoord waar het beeld van Onze-Lieve-Vrouw ten Traan werd vereerd, een beeld dat volgens de legende in Kalfort aanspoelde, maar dat waarschijnlijk door de gasthuizusters uit Heindonk meegebracht was en de verloren relikwie verving. De begankenis herwon in de 19de eeuw haar luister toen Kalfort een zelfstandige parochie werd (1852) en een nieuwe kerk werd gebouwd. Deze neogotische kerk is ondertussen al 26 jaar geleden gesloopt en vervangen door het huidige moderne kerkgebouw. (www.kalfort.be/geschiedenis)
- (14) De lastige Latijnse tekst bezorgt vertaal- en interpretatieproblemen. Wij vermoeden dat hier in de tekst een fout staat: *retractus* zou *retractum* moeten zijn, slaande op *dominium*; het zou betekenen dat de heerlijkheid van het geslacht Vander Meeren door een beslissing van het gerecht afgenomen zou zijn, waardoor Walburgis vander Aa het in bezit kreeg. We weten niet zeker of deze interpretatie juist is!
- (15) Adellijke familie Snoy d’Oppuers. De eigennaam Barres in die context is ons niet bekend, maar zou kunnen slaan op een plaatsnaam in F45290 Nogent-sur-Vernisson (Val de Loire).